

Şehbender Raporlarına Göre Osmanlı- Bulgaristan Ticari İlişkileri (1910-1914)

Ottoman- Bulgaria Trade Relations According to the Consulate
Reports (1910-1914)

Yasemin Zahide EROL*

Öz

Osmanlı Devleti, 1802 yılından itibaren dünyanın pek çok ülkesindeki önemli ticaret ve liman şehirleri ile Osmanlı tebaasının bulunduğu şehirlere şehbenderler göndermiştir. Bu ülkeler arasında 1908 yılında bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan da bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin, 1909 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığını resmen tanınması ve aynı yıl iki hükümet arasında konsolosluk beyannamesi imzalanması neticesinde karşılıklı olarak şehbender ve konsolos tayinleri yapılmıştır. Osmanlı Devleti Burgaz, Filibe, Sofya ve Rusçuk gibi şehirlerde şehbenderlikler tesis etmiştir. Böylece, hem Balkanlar'da Türk nüfusun en yoğun olduğu yerlerden biri olan Bulgaristan'da Osmanlı vatandaşlarının idari işlemlerinin yürütülmesi sağlanmış hem de buralarda ticaretle meşgul olan Osmanlı tebaasının hak ve hukukları korunmuştur. İdari, dini, siyasi ve ekonomik görevlerinin yanı sıra buldukları ülkenin ticari durumu ve gelişmeleri ile Osmanlı tüccarının oradaki ticari faaliyetlerine dair raporlar göndermekle de yükümlü olan şehbenderler, bu konuda birinci elden kaynak olmaları nedeniyle önemlidirler. Çalışmada işte bu şehirlerden gönderilen ticari raporlar çerçevesinde 1910- 1914 yılları arasında Osmanlı- Bulgar ticari ilişkileri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, şehbender, ticaret, rapor, Bulgaristan

Abstract

Ottoman Empire had sent to important trading and port cities in many countries all over the world and to the cities where the Ottoman citizens lived since the year 1802. Bulgaria which gained its independence in 1908 was among these countries. After the Ottoman Empire had officially recognized Bulgaria's independence in 1909 and signed a consular declaration with Bulgaria in the same year, The

---

* Arş. Gör. , Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, (yaseminzahideerol@gmail.com).

Ottoman Empire constituted consulates in Burgaz, Plovdiv, Sofia, Rusçuk. Thus, it both ensured the running of the administrative business of the Ottoman citizens in both the Balkans and Bulgaria, one of the places in which the Turk population was intense and maintained rights and laws of the Ottoman citizens who were engaged in trade in these places. Consuls who were responsible for sending reports related to state of business, developments, and commercial activities of the Ottoman trademen in the countries where they resided as well as their administrative, religious, political and economic duties were very important, because they are primary sources of this subject. In this study, according to the trade reports sent from these cities, Ottoman- Bulgaria trade relations between 1910 and 1914 were discussed.

Keywords: Ottoman State, consul, trade, report, Bulgaria

Giriş

Bulgaristan'daki Osmanlı şebenderlerinin (konsolos) gönderdiği ticari raporlara geçmeden önce, kısaca Osmanlı Devleti'nin şebenderlik müessesesine ve Bulgaristan'da şebenderliklerin ne zaman ve nasıl kurulduğuna değinmek doğru olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde ilk şebenderliğin 1725 yılında Viyana'da açıldığı bilinmektedir. 1718 Pasarofça Antlaşması ile Avusturya'ya Osmanlı Devleti'nin bütün liman ve ticaret mahallerinde konsolosluklar, acenteler açma ve tercüman bulundurma gibi ayrıcalıklar verilmesine karşılık Avusturya da Osmanlı tebaası ve tüccarının menfaatlerinin korunması için kendi topraklarında Osmanlı şebenderliklerinin açılması hakkını tanımıştır.¹ Böylelikle 1725 senesinde Kazancızade Ömer Efendi isminde biri şebenderlikle Viyana'ya gönderilmiştir. Burada 7 sene görev yapan Ömer Efendi hem Avusturya hükümetinin kendisinden hem de kendisinin Avusturya hükümetinden şikâyeti üzerine geri çağırılmış² ve XIX. yüzyılın başına kadar resmi olarak başka bir şebender tayini yapılmamıştır. Fakat, Carter V. Findley'in belirttiğine göre, aşağıda değineceğimiz ilk defa 1802'deki kayıtlarda rastlanan şebender ataması, aslında daha önce ortaya çıkmış olan gayri resmi bir uygulamanın sadece resmi bir statü kazanmasıdır. Çünkü sistem daha önce bazı yerlerdeki vatandaşlar tarafından fiilen tatbik edilmekte idi.³ Oral Sander de "*ister resmi ister gayri resmi*

¹ Abdülkadir Özcan, "Pasarofça Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.34, İstanbul 2007, s.180.

² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil, Tarihi Yüksek Kurumu, TTK Yay., C.IV, II. Kısım, Ankara 1995, s.199.

³ Carter V., "The Foundation Of The Ottoman Foreign Ministry: The Beginnings Of Bureaucratic Reform Under Selim III And Mahmud II", *International Journal Of Middle East Studies*, C.3, S.4, 1972, s.388-416.

olsun, 1725 ile 1802 tarihleri arasında Osmanlı konsolosları çeşitli Avrupa merkezlerinde boy göstermeye başlamışlardı" demektedir.⁴

1802 yılına gelindiğinde ise padişah III. Selim'e verilen bir taktirde "bir müddetten beri Osmanlı tüccarının Avrupa ticaretine olagelenden ziyade rağbet ettiği ve Osmanlı tüccar ve tebaasının işleriyle ilgilenmek üzere Sicilyateyn tarafına şehbender tayin edilmesinin gerektiği" gerekçesiyle yeniden bir şehbender tayini istenmiştir.⁵ Böylece şehbenderlik müessesesi yeniden teşkil edilmiş ve resmîyet kazanmıştır. Temmuz 1802'de ilk Osmanlı şehbenderi Napoli'ye gönderilmiştir.

Napoli'yi Triyeste, Malta, Marsilya, Ceneviz, Portekiz, Korfu gibi diğer ticaret merkezleri izlemiştir. Fakat, bu da uzun sürmemiş, mali açıdan büyük bir yük olmaları, iletişim güçlüğü, yabancı dil-diplomatik bilgi ve deneyimden yoksun olmaları⁶ nedeniyle zaten bir süredir geri çekilmeye başlanan sefir ve şehbenderler, 1821 yılında çıkan Yunan İsyanı neticesinde güvenlik amacıyla tamamen geri çekilmişlerdir.⁷ Şehbenderliklerin yeniden faaliyete geçmeleri ancak 1836 yılında Hariciye Nezareti'nin kurulmasından sonra olmuştur. 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın okunmasıyla açılan yeni dönemde Osmanlı konsolosluklarının sayısı her geçen gün artmıştır.⁸ Hariciye Nezareti'nin kurulmasından sonra daha teşkilatlı hale gelen şehbenderlikler neredeyse tüm dünyaya yayılmıştır. Başlangıçta daha çok ticari amaçlarla tayin edilen şehbenderler 1839 yılında Ticaret Nezareti'nin kurulmasıyla ticari görevlerini büyük oranda bu nezarete bırakarak günümüzdeki anlamıyla konsolos vazifesi görmeye başlamışlardır.⁹ Şehbenderlerin, birer nüfus müdürü ve noter gibi çalışıp evlilikten doğuma, ölümden miras işlerine kadar her türlü idari ve resmî işlemi yaparak kayıt altına almaktan başka, pasaport verme, yardıma muhtaç Osmanlı tebaa ve tüccarına yardım etme, Osmanlı Devleti adına yapılmakta olan ticaret veya savaş gemilerinin yapılmasını denetleme, ticari davalara bakma, buldukları şehrin basın ve yayın organlarını takip etme gibi görev ve

⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s.333-334

⁵ *BOA., A.DVNS.ŞHB.d*, No:1, mukaddeme.

⁶ İsmail Soysal, "Umur-u Hariciye Nezaretinin Kurulması (1836)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, TTK Yay, Ankara 1999, s.72

⁷ Gül Akyılmaz, *Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Teşkilatı*, Tablet Yayınevi, Konya 2000, s.153.

⁸ Rona Aybay, *Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

⁹ Şehbenderlikle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Rona Aybay, *a.g.e.*; Mahmut Akpınar, *Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2001; Yasemin Zahide Erol, *Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik ve Paris- Londra Örnekleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

sorumlulukları da vardı. Ayrıca, şebenderler buldukları ülkeleri yakından gözlemleyerek ticari, siyasi, ekonomik, istihbarat vb. konularda rapor vermek zorundaydılar.¹⁰

Bulgaristan'da Osmanlı şebenderliklerinin kuruluşuna gelince, bilindiği gibi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalan Berlin Antlaşması ile Bulgaristan iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde ise Osmanlı Devleti'ne bağımlı bir emaret haline gelmiştir. Böylece Ayastefanos Antlaşması ile kurulan büyük Bulgaristan, siyasi ve askeri açıdan Osmanlı Devleti'ne tabi olup idari açıdan bağımsız olan Doğu Rumeli, ıslahat yapılmak şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılan Makedonya ve yarı bağımsız Bulgaristan Eمارeti olarak üçe bölünmüştür.¹¹ Antlaşmaya göre Sofya, Niğbolu, Zıstovi, Rusçuk, Silistre, Varna, Şumnu, Lofça ve Tırnova şehirlerinden oluşan Bulgaristan Eمارeti, Filibe, İslimye, Eski Zara, Tatarpazarcığı, Burgaz, Hasköy sancaklarından oluşan Doğu Rumeli Vilayeti'ni de 1885 tarihinde kendi sınırları içerisine katmıştır.¹²

Osmanlı Devleti, 1878 yılından 1908 yılına kadar yarı bağımsız bir yapıya sahip olan Bulgaristan Eمارeti'nde hem burada yaşayan Türklerin hukukunu muhafaza etmek hem de Osmanlı Devleti'nin hükümlerlik hakkını şeklen de olsa devam ettirmek için "komiserlik" adı verilen bir uygulamaya gitmiştir.¹³ Bu sebeple Sofya'da bir komiserlik kurulmuş, aynı şekilde Bulgaristan da İstanbul'a "kapı kethüdası" denen bir görevli tayin etmiştir.¹⁴ Yani, 5 Ekim 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ettiği tarihe kadar iki hükümet arasındaki münasebetler, birer sefarethane yerine karşılıklı olarak tesis edilen "Bulgaristan Komiserliği" ile "Kapı Kethüdalığı" tarafından yürütülmüştür.¹⁵

¹⁰ "Saltanat-ı Seniyye Şebenderlerine Dair Nizamname-i Dahili", *Salname-i Umur-ı Nezaret-i Hariciye*, 1318/1900, s.362-376.

¹¹ Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yay., C.5, İstanbul 1992, s.516-517.

¹² Osman Köse, "Bulgaristan Eمارeti ve Türkler (1878-1908)", *Turkish Studies*, V.1/2, Fall 2006, s.237-272.

¹³ Komiserlik müessesesi, XIX. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan ve sadece Bulgaristan ve mısır'da görülen bir müessesedir. Yüzlerce yıl Osmanlı toprağı olan bu yerler, işgal ve siyasi antlaşmalar neticesinde elden çıkınca gerek buralarda yaşayan Türk halkının hukukunu muhafaza gerekse Osmanlı Devleti'nin hükümlerlik hakkını şeklen de olsa muhafaza etmek için böyle bir uygulamaya gidilmiştir. Sefaret gibi çalışmaktadır. Bkz. Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. XVII, S.21, TTK Yay., Ankara 1997, s.72.

¹⁴ Mustafa Türkeş (ed), *Turkish- Bulgarian Relations: Past And Present*, Tasam Yay, İstanbul 2010, s.27.

¹⁵ Aydın, a.g.m., s.71.

Osmanlı Devleti, Bulgaristan Emareti'nde yalnızca komiserlik kurmamış, Vidin, Varna, Rusçuk, Burgaz, Filibe ve Sofya gibi şehirlere "tüccar vekili" tabir edilen memurlar göndermiştir.¹⁶ Bu tabir, Bulgaristan gibi, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını tanımadığı ülkelerde konsolosların yerini alan memurlar için kullanılmaktadır.¹⁷ Aynı şekilde Bulgaristan da Üsküp, Selanik, Manastır, Edirne, Siroz gibi yerlere tüccar vekilleri tayin etmiştir.¹⁸ Ne yazık ki Babiali'nin 1880 yılından itibaren tayin etmeye başladığı tüccar vekillerinin memuriyetlerini, görevlerinin belli olmadığı gerekçesiyle Bulgaristan Emareti'nin tanımaması üzerine 12 Temmuz 1883 tarihinde Osmanlı tüccar vekillerinin görevlerine ait bir talimat layihası ele alınmıştır.¹⁹ 1883 talimatnamesi ile tüccar vekillerine şehbender statüsü kazandırılmış olmakla birlikte bu tabirin kullanılması uygun görülmemiştir. Bunun sebebi Bulgaristan'ın bağımsız değil, Osmanlı Devleti'ne tabi bir emaret olmasıdır. Bu nedenle Vidin, Rusçuk ve Varna'daki Osmanlı tüccar vekilliklerinin komiserhane ile doğrudan irtibata girmemeleri istenmiş ve böyle bir uygulamanın komiserliği sefarethane, tüccar vekilliklerini de şehbenderhane haline koyacağı belirtilmiştir.²⁰ Ayrıca hazırlanan talimat yürürlüğe girmemiş, 1886, 1892 ve 1898 yıllarında da talimatnameler hazırlanmasına rağmen tüccar vekillerinin resmi olarak tanınması oldukça uzun sürmüştür.²¹ Bu yüzden, Osmanlı ve Bulgar tüccar vekilleri iki taraf arasında önemli bir mesele halini almıştır.

5 Ekim 1908 tarihine gelindiğinde ise Bulgaristan tam bağımsızlığını ilan etmiştir.²² Başlangıçta Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımayan Osmanlı hükümeti, kendisine 125.000.000 frank tazminat ödenmesi şartıyla Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımaya razı olmuştur.²³ Bunun üzerine Mart 1909'da St. Petersburg'da Osmanlı ile Rusya arasında imzalanan antlaşmayla Rusya 93 Harbi'nin 125 milyon franklık savaş tazminatından vazgeçmeyi kabul etmiş ve Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın bağımsızlığını resmen

¹⁶ Koyuncu, *a.g.e.*, s.27.

¹⁷ Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 1996, s.277.

¹⁸ *Düstur*, 2. Tertip, C.2, s.48.

¹⁹ Emine Bayraktarova, "Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Emareti Arasında Tüccar Vekilleri Meselesi (1880-1898)", *Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemi Türk- Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Odunpazarı Belediyesi Yay., Eskişehir 2005, s.201-205.

²⁰ Aydın, *a.g.m.*, s.73.

²¹ Bayraktarova, *a.g.m.*, s. 203-204.

²² BOA., Y.A.HUS, 525/64.

²³ Yusuf Sarımay, "Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın Bağımsızlığını Tanıması ve Türk-Bulgar. İlişkilerinin Gelişmesi (1908-1914)", *Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Odunpazarı Belediyesi Yay., Eskişehir 2005, s.133-137.

tanımıdır.²⁴ Bu antlaşmanın hemen arkasından 19 Nisan 1909'da Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında, ilk anlaşmayı teyid etmekle birlikte Bulgaristan ve Doğu Rumeli'deki Müslümanların haklarının korunmasına ilişkin bazı kararları kapsayan bir anlaşma daha imzalanmıştır.²⁵

Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanınması üzerine, karşılıklı olarak elçiler tayin edilmiştir.²⁶ Daha sonra konsolosluklar açılması için harekete geçilmiş, aynı yıl iki ülke arasında konsolosluklar teşkiline ve tayin olunacak konsolos ve şebenderlerin hukuk ve imtiyazlarına dair bir beyanname hazırlanmıştır.²⁷ Aralık 1909'da Bulgaristan'la imzalan beş maddelik konsolosluk mukavelesine göre, Filibe'de bulunan Osmanlı tüccar vekâleti baş şebenderliğe, Sofya, Varna, Rusçuk ve Burgaz tüccar vekâletleri şebenderliğe ve Vidin tüccar vekaleti şebender vekaletine dönüştürülmüştür. Buna karşılık İstanbul ve Selanik'teki Bulgaristan tüccar vekâleti başkonsolosluğa, Edirne, Üsküp, Manastır ve Siroz'daki tüccar vekâletleri ise konsolosluğa dönüştürülmüştür. Bir yıl geçerli olacak bu protokolde, konsolosların, diğer yabancı devlet konsoloslarının sahip oldukları ayrıcalıklı muameleden yararlanamayacakları, hatta böyle bir talepte bulunamayacakları ilan edilmiştir. Bunlardan başka, her iki tarafın başkonsolos, konsolos ve konsolos vekillerinin, meslekten yetişmişler arasından seçilmesine karar verilmiştir.²⁸ Böylece, iki devlet arasında eşit egemenlik ve diplomatik dokunulmazlık ilkeleri doğrultusunda şekillenecek olan modern diplomasi resmen başlamıştır.²⁹ 1911 yılında ise Bulgaristan hükümeti ile Osmanlı hükümeti arasında "ticaret ve seyr-i sefain antlaşması" imzalanmıştır.³⁰ Yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl geçerli olan ve 1912 yılında tekrar uzatılan³¹ altı maddelik anlaşmaya göre kısaca, her iki tarafın da ithal olunacak mahsulât ve mamulâtı (tütün hariç), gümrük muameleatınca en çok gözetilen milletin mahsulât ve mamulâtına yapılan muameleye tabi olacak ve bu milletlerin verdiği başka ve daha yüksek vergi vermeyeceklerdir. Her iki tarafın gemileri ve yükleriyle ilgili olarak da yine en çok gözetilen millete mensup gemiler ve yükleri hakkında yapılan

²⁴ Gül Tokay, "Osmanlı-Bulgaristan İlişkileri 1878-1908", *Osmanlı*, C. 2, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s.319-328.

²⁵ Tokay, a.g.m., s.326.

²⁶ Sarıncı, a.g.m., s.134.

²⁷ BOA., MV.134/51.

²⁸ *Düstur*, Tertib-i Sani, C.2, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1330, s.48.

²⁹ Yasemin Avcı, "Bağımsız Bulgaristan Ve Osmanlı Devleti Arasında Modern Diplomasi (1908-1912)", *Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemi Türk- Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Odunpazarı Belediyesi Yay., Eskişehir 2005, s.291-296.

³⁰ BOA., BEO, 3870/2290222.

³¹ BOA., BEO, 4051/303780.

muameleden istifade edecekleri belirtilmiştir. Fakat, antlaşmaya bu devletlerin kapitülasyonlar nedeniyle faydalandıkları istisnai muameleden hiçbir şekilde yararlanamayacakları maddesi de konmuştur.³²

Daha önce de belirtildiği üzere şehbenderler, görev yaptıkları mahallerden, o yerin ticari durumuna ve Osmanlı Devleti'nin oradaki ticari faaliyetlerine ilişkin raporlar hazırlamaktaydılar. Raporlarda ticari istatistiklerin yanı sıra ticaretin geliştirilmesi ile ilgili tavsiyeler de yer almaktadır. Çalışmada Bulgaristan'ın Sofya, Filibe, Burgaz ve Rusçuk şehirlerinde görev yapan şehbenderlerin gönderdiği raporlar ışığında kısaca 1910-1914³³ yılları arasındaki Osmanlı-Bulgar ticareti üzerinde durulacaktır.

Burgaz Şehbenderliği'nin Ticaret Layihası

19 Ekim 1913 tarihinde Burgaz şehbenderliğine tayin edilen Hüseyin Sabri Bey³⁴ gönderdiği raporda³⁵ hem Bulgaristan'dan Memalik-i Osmaniye'ye hem de Memalik-i Osmaniye'den Bulgaristan'a Burgaz limanından yapılan ihracat ve ithalattan ayrıntılı olarak bahsetmektedir. Öncelikle Burgaz Limanı'nın öneminden söz eden Hüseyin Sabri Bey, bu limandan Memalik-i Osmaniye'ye en çok gönderilen malın un olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Burgaz'da var olan üç önemli un fabrikası, üretimin %80'ini Osmanlı Devleti'ne satmakta ve büyük bir servet kazanmaktadırlar. Bu nedenle Hüseyin Sabri Bey raporunda bu konu ile ilgili olarak, Osmanlı sermayedarlarının benzer değirmenler kurulmasına teşvik edilmesi ve destek olunup korunmaları halinde yıllık milyonlarca frankın memleket dahilinde kalacağı tavsiyesinde bulunmaktadır. Rapora göre un haricinde Bulgaristan'dan dikkate değer miktarda ihraç edilen diğer bir mal da şayaktır.³⁶ Öyle ki, şehbender tıpkı un fabrikalarının yaptığı gibi bazı şayak fabrikalarının mamulâtlarını Osmanlı Devleti'ne ihraç ederek günden güne büyük bir servet kazanmakta olduklarından bahseder. Bu nedenle, Hüseyin Sabri Bey bu fabrikaların Osmanlı Devleti'nde de tesis edilmesinin lüzumu üzerinde önemle durmaktadır. Çünkü, bu sayede memleketin ekonomik hayatının canlanması ve müteşebbislerin rekabete karşı korunup desteklenmesi halinde yıllık bir kaç milyon frankın memleket dahilinde kalması kaçınılmazdır. Raporda ayrıca % 80'ini koyun ve kuzu, geri kalanını ise kümes hayvanlarının oluşturduğu hayvan ihracatının çoğunluğunun da İstanbul'a yapıldığı belirtilmektedir. Bunun sebebi raporda

³² Osmanlı Hükümeti ile Bulgaristan Arasında Ticaret Kanunu Layihası, Matbaa-i Amire, İstanbul 1326, s.1-8.

³³ Bulgaristan'da şehbenderliklerin açıldığı tarihten Bulgaristan'ın 1. Dünya Savaşı'na girişine kadar (1915).

³⁴ BOA., İ.HR., 432/1331.

³⁵ *Ticaret Layihası*, C. 10, Matbaa-i Amire, İstanbul 1916, s.90-95.

³⁶ Kaba dokunmuş, dayanıklı bir çeşit yün kumaş.

Edirne Vilayeti ile Çatalca Sancağı dahilinde yeterli miktarda koyun yetiştirilememesi ve Bursa, Konya, Ankara gibi vilayetlerin İstanbul'un kümes hayvanı hususundaki ihtiyacını tatmin edememesi olarak açıklanır. Raporu göre Bulgaristan'ın ihraç malları arasında yer alan beyaz peynir ve kaşkavalın da %80'i Osmanlı Devleti'ne gönderilmektedir. Hüseyin Sabri Bey, Burgaz'da 144 adet peynir imalathanesi olduğundan, bunların yıllık 3 milyon kilo süt sarf ederek 350 bin kilo kaşkaval³⁷ ve mantika denilen bir çeşit yağ ürettiklerinden söz eder. Fakat Bulgaristan'da sütün çok pahalı olduğundan bahsederek sözü Memalik-i Osmaniye'ye getirir. Çünkü, Edirne vilayetinde de beyaz peynir ve kaşkaval yapılmasına rağmen ihtiyacı karşılayamamaktadır. Ancak, Bulgaristan'ın aksine süt ucuzdur, hatta israf edilmektedir. Bu nedenle köylüler ikaz edilmeli, peynircilik teşvik edilmeli ve mandıralar açılmalıdır.

Şehbender Hüseyin Bey, Osmanlı Devleti'nin Burgaz'daki ihracatına dair bilgiler de vermektedir. Ancak, elinde lazım olan malumatı verecek istatistikler olmadığından pek kesin hükümler beyan edemeyeceğini ifade etmektedir. Raporu göre Osmanlı Devleti'nin ihracat malları badem, kuru üzüm, kestane, leblebi, fındık, ceviz, portakal, limon, incir, tahin ve tahin helvası, keçi boynuzu, bal, balmumu, bulgur, katran, zeytin, zeytin yağı, nohut, palamut, pamuk, pekmez, lokum, tuzlu ve taze balıklar, çiroz, sabun, havyar, susam, anason ve maden kömüründen ibarettir. Bunlara ek olarak yüz havluları, bornozlar, kenarları ipekli havlular, ipekli mensucat ve ipekli başörtüleri de sayılmıştır. Hüseyin Sabri Bey raporunda yukarıda sayılan her bir mal ile ilgili açıklamalar yaparak bunlardan alınan vergilere dair bilgiler vermektedir. Örneğin kuru üzümle ilgili olarak, ihracatın Aydın vilayetinden yapıldığını ve üzüm ticaretiyle uğraşan tüccardan aldığı bilgilere göre Aydın Vilayeti'nin Bulgaristan'a yıllık iki yüz elli bin kilo üzüm ihraç ettiğini söyler. Fakat Bulgaristan'ın yüzde yüz elli derecesinde gümrük ve oktruva vergisi³⁸ almasından dolayı ihracatın büyük oranda azalmakta olduğu uyarısında bulunur. Ona göre üzümlerin hafif veya hiç olmazsa daha uygun bir vergiye tabi tutulması halinde bunlardan hemen şarap ve sirke üretimine başlanacağından ihracatın toplam iki buçuk milyona ulaşacağı tahmininde bulunmaktadır. Bunun dışında hakkında bilgi verdiği ürünlerden bazıları şunlardır:

Sabunlar: Hüseyin Sabri Bey sabunlarla ilgili olarak şöyle demektedir: Önceleri Burgaz'a Ayvalık'tan yıllık 25 bin kilodan fazla sabun ihraç edilirken, piyasayı Marsilya sabunlarının sarması, Burgaz'da sabun

³⁷ Peynir çeşidi.

³⁸ Oktruva vergisi: Şehir ve kasabalara ticaret maksadıyla getirilen eşyadan alınan vergidir. Bu vergi, Osmanlı Devleti'nde "duhuliye resmi" adı altında alınmıştır. Bkz: Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, M.E.B. Yay. İstanbul 1983, s.724-725.

fabrikalarının açılması ve bazı fabrikaların adi ve kötü kokulu sabunlara Türk imalathanelerinin damgalarını koymaları nedeniyle sabun ihracatı gerilemiştir. Fakat bu hilekârların takibe alınması ve alınan vergilerin azalması halinde ihracat artacaktır.

Tuzlu balıklar: Salamura yapılmış fiçı balıkları ve konserve sardalye gibi balıklar Bulgaristan'da rağbet görmektedir. Ayrıca havyar, lakerda, çiroz da ihracı yapılan ürünlerdendir.

Lokum ve helvalar: Lokumlardan önceleri çok az vergi alınırken, Burgaz'da bir lokum fabrikası kurulması vergilerin artmasına sebep olmuştur. Yıllık 250 bin kilo tahin helvası ve 100 bin kilo lokum ihracatı bu nedenle sıfıra inmiştir. Aynı şekilde Burgaz'da arıcılığın gelişmesi ile bal ve bal mumu ihracatı azalmıştır.

Leblebi: Bulgaristan'da kahvenin pahalı olması sebebiyle daha çok kahveye karıştırılmak için ithal edilmektedir.

Hüseyin Bey, bazı bölgelerin kaynaklarını doğru kullanmakla ilgili tavsiyelerde de bulunmaktadır. Mesela Bursa vilayetinde meyveciliğe önem verilerek konserve fabrikaları tesis edildiği takdirde buranın ihracatta ileri gideceğine şüphe olmadığını söylemektedir. Hüseyin Bey, aynı şekilde, özen gösterildiği takdirde hamam takımlarıyla havluların ve ipekli başörtülerin bile başka memleketlerden gelenlerle rekabet edebilmesinin büyük bir olasılık olduğunu ifade etmektedir.

Yukarıda bahsi geçen malların her 100 kilosundan alınan vergiler ise şöyledir: Badem: 20 lev³⁹ gümrük ve 12 lev oktruva vergisi; leblebi: 10 lev gümrük ve 6 lev oktruva; kestane, nohut ve fındık: 5 lev gümrük ve %20 oktruva, ceviz ve keçi boynuzu: 3 lev gümrük ve %20 oktruva; portakal ve limon: 5 lev gümrük ve %52 lev oktruva; incir: 15 lev gümrük ve 12 lev oktruva; tahin; 15 lev gümrük, 12 lev oktruva ve 20 lev aksiz vergisi; tahin helvası: 50 lev gümrük, 20 lev oktruva ve 30 lev aksiz, bal: 10 lev gümrük gümrük ve %20 lev oktruva, bal mumu: 50 lev gümrük ve %20 lev oktruva, bulgur ve susam: 6 lev gümrük ve %20 lev oktruva; katran 5 lev gümrük ve 6 lev oktruva; pamuk: 30 lev gümrük ve %20 oktruva; anason: 10 lev gümrük ve 12 lev oktruva; zeytin yağı: 15 lev gümrük, 12 lev oktruva ve 20 lev aksiz vergisi; lokum: 50 lev gümrük, 6 lev oktruva ve 40 lev aksiz vergisi Palamut ve Bulgaristan'daki fabrikalar için gönderilen kömür ise vergiden muaftır. Bunlara ek olarak yüz havlularından 100, dikilmiş bornozlardan 300, kenarları ipekli havlulardan 300, kenarları ipekli bornozlardan 450, ipekli mensucattan 1000 ve ipekli başörtülerden her yüz kiloda 1100 lev

³⁹ Bulgaristan'ın para birimi. Rapora göre 1 Lev 1 Frank'tır.

gümrük vergisinden başka, her birinden yirmişer lev de oktruva vergisi alınmaktadır. Üzerindeki işçiliklere göre fiyatları artmakta veya azalmaktadır.

Son olarak, Şehbender Hüseyin Bey Osmanlı mahsulâtının Bulgaristan'a yeteri kadar ihraç edilememesinin sebeplerine değinmektedir. Ona göre bu yetersizlik Osmanlı fabrikatörleri ile imalathane sahiplerinin mallarını müşteriye arz etmek usulüne dair bilgisizlikleri ve fazla masraftan kaçınarak seyyar ticaret memurları istihdam etmemelerinden ileri gelmektedir. Bunun yapılması halinde Osmanlı ihracatının artacağından şüphe duymamaktadır.

Sofya Şehbenderliği'nin Ticaret Layihası

26 Ocak 1914 tarihinde Sofya'ya⁴⁰ şehbender olarak tayin edilen Salim Şevket Bey raporunda⁴¹ öncelikle Bulgaristan'ın ekonomiye verdiği önemi, Osmanlı Devleti'nin ithalatındaki payını, gümrük kanunu ve umumi tarifesi, aksiz, oktruva, teşvik-i sanayi kanunları, kooperatif şirketler kanunu, yerel sanayiye himayeleri gibi faaliyetlerini takdir etmekte ve Bulgaristan'la ticari ilişkileri önemli bulmaktadır. Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden ithal ettiği sanayi ve zirai mallar ile bunların özellikleri hakkında verdiği bilgiler kısaca şu şekildedir:

Tiftik: Bulgaristan bütün ihtiyacını memleketimizden, Ankara ve civarına mahsus olan tiftikten karşılamaktadır.

Mazı: Bulgaristan'a ithali önemli bir miktarda değildir. Yıllık ithalat 5000 frankı geçmemektedir.

Meşe palamudu: Çanakkale palamudu tercih edilmektedir.

Yıkınamamış yapağı: Bulgaristan'da bol miktarda yapağı bulunmakta ise de ancak bazı bölgelerdeki yapağular sanayiye uygundur. Tuna havalisi yapağısı ise ancak kaputluk kumaş, battaniye ve kilim yapımına elverişlidir. Ancak bunlar fabrikaların ihtiyacına yeterli olmadığından bir kısmının dışarıdan ithal olunması zorunludur. Özellikle Konya havalisi yapağısı tercih edilmektedir.

Keçi kılı: Bulgaristan'da mevcut olmakla beraber yeterli olmadığından memleketimize müracaat mecburiyetindedirler.

Bunlardan başka, Bulgaristan Osmanlı Devleti'nden taze ve tuzlu deniz balıkları (uskumru, palamut, izmarit, istavrit, kefal vb.), göl balığı, balık yumurtası, leblebi, kimyon, madeni katran, nebati katran, gün çiçeği, iç

⁴⁰ BOA., İ.HR., 433/1332.

⁴¹ *Ticaret Layihası*, Matbaa-i Amire, C. 10, İstanbul 1916, s.141-203.

yağı, ham mermi, değirmen taşı, kol değirmeni, at nalı, pirinç semaver, inşaata mahsus sert Avrupa kerestesi, sert Avrupa tentesi, kaba yün keçe, ipek iplik (boyalı-boyasız) mendil ve şal, pamuk mensucat, pamuk- keten mamulâtı, kaytan ve bükme, pamuk, yazma, tülbent, şal ve kuşak, pamuk yatak örtüleri, masa örtüleri, havlu, peçete ve kumaşlı mamulât, keten, kenevir iplik (dikiş için) çuval ve çuval bezi, reçine ve zift, saz ve kamış /sepet örmeye mahsus), paçavra ve her nevi kırpıntı (kağıt imaline mahsus) keçi kılından mamul çul ve heybe, balık ağı ve ağ ipliği kösele (ayakkabı altı için), kök boya, kaya ve deniz tuzu, irmik, bulgur, tarhana, asma dalı gibi mallar Osmanlı Devleti'nin diğer ülkelerle birlikte az veya çok ölçüde Bulgaristan'a ihraç ettiği mallarıdır. Ayrıca çevgen, sakız, sakız ağacı yaprağı, tuzlanmış kurutulmuş Bağdat kuzusu derileri önemsiz miktarda da olsa Bulgaristan'a gönderilmektedir. Bulgaristan'ın sanayi ve Bulgar halkının tüketimi için sadece Memalik-i Osmaniye'den ithal ettiği ürünlerin başlıcaları şöyledir: Turfanda her çeşit sebze, meyve, Bulgaristan'da yetişmeyen muz, nar, kuru incir, hurma, fındık, şam fıstığı ile baharat ve pestil. Bulgaristan'da olup ihtiyacı karşılayamadığından dolayı Osmanlı Devleti'nden ithal edilen ürünler ise Bulgaristan'da Dedeağaç'ta bol miktarda yetişmesine rağmen ihtiyacı karşılayamayan zeytin (özellikle gemlik zeytinleri tercih olunur), sirke, çiroz, bakla, nohut, muşmula, kestane ve susamdan oluşmaktadır. Bunlardan başka, Bulgaristan'da imali arttığından dolayı Osmanlı Devleti'nden ithali neredeyse bitmek üzere olan helva, pekmez, bal, ceviz sucuğu, süpürge de bunlara eklenmelidir. Mesela, rapora göre pekmez, Bulgaristan'da bağların henüz ıslah olunmaması nedeniyle pekmez ithalatı Osmanlı Devleti'nden yapılmaktadır. Fakat, Bulgaristan'da bazı yerlerde elma, armut ve hatta karpuzdan pekmez imaline başlanması ve giderek hem üretiminin hem de tüketiminin artması pekmez ithalatının azalmasına sebep olmaktadır. Son yıllarda Bulgaristan'da arıcılığın artması nedeniyle ithal bala olan ihtiyaç da azalmıştır. İsimleri geçen diğer bazı ürünler de aynı tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır.

Sofya şehbenderi Salim Şevket Bey raporunda Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne sattığı ürünler hakkındaki bilgilere de yer vermiştir. Raporda belirtildiğine göre, pastırmanın, anasonun, işlenmiş- yumuşak inşaat kerestesinin, beyaz peynirin ihraç edildiği tek yer Memalik-i Osmaniye'dir. Kısmen ham keçi derisi, susam yağı, yün kilim ve halı da Memalik-i Osmaniye'ye ihraç edilen ürünlerdendir.

Şehbender özellikle, Bulgaristan'ın memleketimize peynir ve susam yağı göndermesini dikkate değer bir nokta olarak vurgular. Yakın zamana kadar kendi peynir ihtiyacını bile Edirne ve İstanbul'dan, susam yağını da yine Osmanlı Devleti'nden karşılayan Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne peynir

ihraç etmesini ve 1910 senesi zarfında 3235 kilogram susam yağı sevk edebilmesini takdir etmektedir. Bunun dışında iç yağı, ceviz yağı, ham ipek, ipek kozası, ipek kırpıntısı, ziraat aletleri, gül suyu (1910 senesi zarfında 61511 frank ihracattan 74428 frankı Türkiye'ye sevk edilmiştir), yün şal (1910 senesindeki miktar 49964 frank kıymetindedir) ve az miktarda yün mamulât da Bulgaristan'dan Osmanlı Devleti'ne gelen ürünler arasındadır. Ayrıca, odun kömürü, tilki derisi, yün ipek (her türlü, boyanmamış) en fazla Memalik-i Osmaniye'ye gönderilmektedir. Zaman zaman Bulgaristan'dan çimento, demir, maden ve ham koyun derisi gönderildiği olmuştur. Raporda Bulgaristan'ın başka ülkelere olan ihracatından da söz edilmekte ve hububat, canlı hayvan, tuzlu balıklar, sebze-meyve ve tohumları, hayvani gıda maddeleri, tütün ve sigara olarak kategorilendirilmiştir.

Raporda dikkat çeken bir husus da şehbenderin Osmanlı Devleti'ne Bulgaristan'dan çok sayıda mal ihraç edildiğini, fakat yeni gümrük tarifesi ve teşvik-i sanayi kanunu ile memleketin Bulgaristan mallarının pazarı olmaktan kurtulduğunu ifade etmesidir.

Ruşçuk Şehbender Vekâleti'nin Ticaret Layihası

Ruşçuk şehbender vekâletine 18 Ekim 1913 tarihinde tayin edilen⁴² ve burada iki yıl görev yapan Tanaş Kazane Efendi gönderdiği layihada⁴³ 1914 yılında Rusçuk'taki Osmanlı ticareti, oraya gönderilen mallar, bu mallardan alınan vergiler ve Rusçuk'ta ilgili malların ticaretiyle meşgul olan tüccarın isimleri gibi bilgilere yer vermektedir.

Layihasında önce Rusçuk'tan bahseden Kazane Efendi, buranın Tuna sahilinde on bin Müslüman, beş bin Musevi ve kalanını da Bulgarların oluşturduğu kırk sekiz bin nüfuslu bir kasaba olduğunu söylemektedir. Daha sonra raporda Osmanlı Devleti'nin buradaki ticari faaliyetlerini ayrıntılarıyla anlatır. İki ülke arasında yapılacak olan ticaret mukavelenamesinin şartları ve zamanı henüz belli olmadığından Bulgarların, Osmanlı tüccarının malları hakkında oldukça ayrımcılık yaptıklarından bahseden Kazane Efendi, raporda Rusçuk'a gönderilen Osmanlı malları ile bunlardan alınan vergilere yer verir ve bu malların ticaretine dair birtakım tavsiyelerde bulunur. Raporda kısaca şunlara değinilmiştir:

Zeytin ve zeytinyağı: Bulgaristan'da zeytin ve zeytinyağının diğer Osmanlı mallarına göre daha çok sarf edilmesine rağmen geçmiş yıllara nispeten bu miktarın azaldığını ifade eden Kazane Efendi, zeytindeki düşüşün sebebini ticaretin belirsizliğinden kaynaklanan şartlara bağlı olarak

⁴² BOA., İ.HR., 432/1311.

⁴³ *Ticaret Layihası*, C.9, Matbaa-i Amire, İstanbul 1330, s. 163-183.

daha az sarf edilmesi, zeytinyağlarının ise Marsilya'dan gelen susam yağları ve Rusya'dan gelen ayçiçeği yağlarıyla rekabet edememesi olarak açıklamıştır. Rapora Rusçuk'ta zeytin ve zeytin yağlarıyla ilgilenen tacirlerin isimleri de eklenmiştir.

Sabunlar: Belirtildiğine göre sabunlar tahlil ve muayeneye tabi tutulduğundan, gümrüklerde uzun süre bekletilmektedirler. Bu da kalitelerini yitirmelerine sebep olmaktadır. Ayrıca yüksek vergiler nedeniyle yerli imtiyazlı fabrikaların kontrolsüz ürünleriyle rekabet edememektedirler.

Taze ve tuzlu balıklar: Rapordan taze balıkların ulaşım sıkıntısı sebebiyle Rusçuk'a gönderilememesine rağmen tuzlu balıkların rağbet görmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan deniz balığı yani hamsi, uskumru vs. daha çok tüketilmektedir. Göl balıkları ise deniz balıklarının tarifesine tabi tutulduğundan fiyatları yüksek olup, tüketimi kesilmiştir.

Tablo I: Balıklardan 100 kilogramda frank itibarıyla alınan vergi

Türü	Gümrük (darasıyla)	Oktruva	Yekûn
Taze balık	10	12	22
Tuzlu balık	8	1,20	9,20
Lakerda	30	6	36
Çiroz	25	6	31
Kırmızı havyar	30	6	36

Kazane Efendi balıkları ilgili bir de not düşmüştür. Bulgar gazetelerinde bazı rüsumun artışı hakkında yapılan kanun layihasında kuru ve tuzlu balıkların gümrüksüz kabul olunacağına dair haberler çıktığını ve böyle olması durumunda kuru tuzlu göl balıklarının tüketiminin de artacağını bildirmiştir.

Lokum ve helvalar: Kazane Efendi, bunlarla ilgili olarak bir takım tavsiyelerde bulunmaktadır. Boyasız ve düz beyaz mal gönderilmesi gerektiğine, gümrükte muayene ve tahlil olan şekerlemelerin içinde boya, glikoz vb. bulunduğu takdirde iade olunacağına dikkat çeker. Helva, lokum, şekerleme gibi mallardan 4 frank gümrük, 40 frank aksiz, 6 frank oktruva olmak üzere toplamda 50 frank vergi alınmaktadır.

Kuru meyveler: Kazane Efendi, bu kısımda özellikle hurmadan söz etmektedir. 100 kilogramda 7 frank gümrük ve 12 frank oktruva alınması nedeniyle oldukça fazla olan vergi, hurma tüketiminin gerilemesine sebep olmuştur. Şehbender, Bulgaristan'a Triyeste'deki büyük ticarethaneler tarafından da hurma satılması nedeniyle doğrudan Bağdat ve Basra ticarethaneleri tarafından numune göndermek suretiyle satılması halinde Triyeste ticarethanelerinin edeceği kârın Memalik-i Osmaniye'de kalacağını

kesin olduğunu söylemektedir. Ayrıca hurmaların gümrüğü indirildiği takdirde Bulgaristan'a bir milyar kilograma yakın hurma satılacağını ifade eder.

Taze meyveler: Rapora göre Bulgaristan'a gönderilen limon, portakal ve mandalınanın alınan vergiler neticesinde fiyatları arttığından tüketimleri azalmıştır. Limon ve portakaldan 1,50 gümrük ve 12 oktruva olmak üzere toplamda 13.50 frank vergi, mandalınadan ise 5 gümrük ve 12 oktruva olmak üzere toplam 17 frank vergi alınmaktadır.

Elmalar: Kazane Efendi, Bulgaristan'a gönderilen elmaların kalitesiz olup, bir takım yerli tüccara toptan satılarak, buralardan sepetlerle Bulgaristan'ın çeşitli yerlerine sevk edilmekte olduğunu ifade eder. Mal çok olduğundan dalgalar arasında sallanan gemide ezilip, satışa çıktığında %15'ten 30'a kadar çürük çıktığı için, dikkatli bir şekilde küçük sandıklara konarak sevk edilirse malın çürümeyeceği ve fiyatlarının da yüksek kalacağı uyarısında bulunur.

Pestil ve pekmez: Şehbender, bunların da elma gibi biraz daha dikkat ve özenle hazırlanıp ve daha güzel kutuların içine konması durumunda satışının % 100 artacağını ifade eder..

Kuru üzüm ve incir: Raporda, vergilerinin fazla olması nedeniyle sarfiyatının az miktarda olduğu belirtilmiştir.

Balmumu: Avrupa balmumlarıyla rekabet edemediklerinden dolayı Bulgaristan'da tüketimin az olduğu söylenmektedir.

Maden kömürleri: Kazane Efendi, önceden 5-6 bin ton satılan kömürün 3 bin tona kadar düştüğünü, fakat şimdilerde yeni yapılan şeker fabrikaları ve diğer fabrikaların tüketiminin neticesi olarak 15-20 bin tona çıkacağını tahmin etmektedir. Ayrıca Memalik-i Osmaniye'de yüklenen kömürün eksik veya fazla çıkması nedeniyle çeşitli cezası olduğundan, tacirlerin her zaman tam çıkan İngiliz kömürünü tercih ettiklerini söylemektedir.

Deri ve meşin mamulâtı: Bunların da alınan vergiler sebebiyle sarfiyatının azaldığı bildirilmiştir.

Çember ve yazmalar: Raporda eskiden Tokat malı ve Anadolu çemberi tabir olunan Kayseri çemberlerinin daha önce çok satılırken, gümrük vergisindeki artış ve malın yapılışındaki zorluk nedeniyle artık Bulgaristan'a gönderilemediği belirtilmektedir. Rapora göre hamam takımları da aynı durumla karşı karşıyadır.

Şam mensucatu: Artık Şam alacalarının taklitlerinin Avrupa'dan gelmesi nedeniyle bu malların sarfiyatının Bulgaristan'da azaldığını ifade eden Kazane Efendi, yine de Şam alacalarının dayanıklılığından dolayı Avrupa mallarına tercih olunduğunu ekler. Raporda ipekle karışık alacaların ise fahiş gümrüğe tabi tutulduklarından dolayı Bulgaristan'a gidemedikleri, fakat ipek yerine koton merserize denen parlak pamuk kullanıldığı zaman malın pek pahalıya mal olmadığını da belirtir.

Bursa mensucatu: Raporda belirtildiğine göre, bunların da Şam mensucatu gibi Avrupa fabrikalarında taklitleri yapılmaya başlandığından ve taklitlerinden alınan vergiler az olduğundan Osmanlı kumaşlarından aşağı fiyata satılırlar. Bu nedenle Bursa mensucatına talep fazla değildir. Kazane Efendi, Bursa malının düz ve ipeksiz olması durumunda Bulgaristan'a ihracının mümkün olduğu, ancak üstünde en ufak el işi bulunduğu takdirde yüksek rüsuma tabi olacağından satışının azalacağı konusunda uyarıda bulunur.

Seccadeler: Rapordan kilogramda 3.50 frank vergi alınmaya başlanıldığından beri sarfiyatının kesildiği anlaşılmaktadır.

Raporunda ayrıca balık ağı, keten mamulâtı, tahin ve susam yağlarından bahseden Kazane Efendi Rusçuk'ta sözü edilen tüm bu malların ticaretiyle ilgilenen tüccarları da saymaktadırlar. Bu tüccarlar arasında en çok ismi geçenler Raif Tahir Boşnak, M. D. Kirkofski ve ortakları, Satso Netkoff ve oğulları, Sabetay Benyaş, Raşef ve Gaydof, Asail Braderler, David Benyaş, Muşanof Biraderler, Hayri Molla Mustafa'dır.

Şehbender, Osmanlı mallarının Bulgaristan limanlarına nakliyle ilgili bilgiler de vermektedir. Söylediğine göre aynı limanda işleyen vapur şirketlerinden birinin daha ucuz, diğerinin daha pahalı, hatta aynı vapur şirketi acentesinin aynı günde bir tüccara daha pahalı, diğerine daha ucuz fiyat uygulamaktadır. Ayrıca, Mart başından Temmuz sonuna kadar Tuna'nın sularının çok ve Rusçuk'a nakliyatın kolay olması nedeniyle Tuna yolunun en ucuz yol olduğunu ve Ağustos başından itibaren suların azalması sonucu Tuna nakliyatının güçleştiğini söyleyen Kazane Efendi, kışın Tuna Nehri'nde ulaşımın Kanunuevvel başlarından Marta kadar mümkün olmadığını ilave eder. Bu nedenle kışın buraya gönderilen malların Varna yoluyla gönderildiği konusunda bilgi verir. Buna ek olarak tüccarların istedikleri zaman şehbenderhaneden her konuda ayrıntılı bilgi alabileceklerini de söylemektedir. Son olarak, küçük tüccarın Bulgaristan'da birer mağaza açması, açamadıkları takdirde birer vekil ya da komisyoncu bulmaları veya küçük şirketler kurmaları halinde ne kadar büyük bir kar elde edeceklerine dair görüş ve tavsiyelerini bildirmektedir.

Filibe Şehbenderliği'nin Ticaret Layihası

7 Mart 1915 tarihinde⁴⁴ Filibe'ye şehbender tayin edilen Osman Nuri Bey tarafından gönderilen raporda⁴⁵ Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'nın olduğu dönem de dahil olmak üzere 1911 yılından 1914 yılına kadar olan 4 yıllık sürede iki ülkenin karşılıklı olarak ithalat ve ihracat malları ile bunların miktar ve kıymetini gösteren karşılaştırmalı istatistikler mevcuttur.⁴⁶

Raporda verilen 1911 yılına ait istatistiklerde iki ülke arasındaki ithalat ve ihracat malları canlı hayvan, hayvani gıda, hububat, meyve, sebze ve bitkisel ürünler, çay, kahve, alkollü içecekler, konserve, reçel, gübre, yakacak, kimyevi maddeler, boya, vernik, reçine, maden yağı, tutkal, yağ, balmumu, güzel kokular, taş, toprak, cam ve mamulâtı, madenler, madeni sanayi ürünleri, boya maddeleri, kereste ve mamulâtı, kırtasiye ürünleri, deri ve mamulâtı, lastik ve mamulâtı, şimendifer vagonu, araba ve gemi, makine, alet ve çeşitli cihazlar, hırdavat, oyuncak, kitap, risale, alçıdan mamul resim ve çeşitli küçük eşyalar olarak görünmektedir. Tablo II'de görüleceği gibi 1911 yılı istatistiklerinde Memalik-i Osmaniye'den ithalat 547 adet ve 90149584 kilo olmak üzere toplamda 15986185 frank, Memalik-i Osmaniye'ye ihracat ise 469717 adet ve 96654516 kilo ile toplam 29209939 frank değerindedir.

I. Balkan Savaşı'nın yapıldığı 1912 yılında ticaretin mevcut durumdan etkilendiği açıktır. Bu dönemde ithalat ve ihracat ürünleri aynı olmakla birlikte adet, kilo ve kıymetlerinde bir düşüş olduğu göze çarpmaktadır. Bulgaristan'ın Memalik-i Osmaniye'den ithalatı toplamda 15986185 franktan 13577000 franka, Memalik-i Osmaniye'ye ihracatı ise 29209939 franktan 17052600 franka gerilemiştir. Tablo III'ten anlaşılacağı üzere rakamlardaki azalmaya karşılık bazı ürünlerde artış olduğu görülmektedir. Örneğin, Memalik-i Osmaniye'den gübre ithalatı 1911 yılında 13669 iken 1912'de 16400'e, Memalik-i Osmaniye'ye ihracatı ise 19821 franktan 123000 franka çıkmıştır. Yağ, yağlı maddeler ve balmumunun da 1911 yılında Memalik-i Osmaniye'den ithalatının 2961992 franktan 3294300 franka çıktığı görülmektedir. Kimyevi madde, lastik ve mamulâtı ile mevadd-ı itriyyenin ithalat ve ihracatı ise 1912 yılında yapılmamıştır.

Osman Nuri Bey'in raporunda verdiği istatistiklerden anlaşıldığına göre 1913 yılının başlarından eylül sonuna kadar olan sürede yani I. Balkan Savaşı henüz devam ederken, Bulgaristan'ın Memalik-i Osmaniye'den ithalatı tablo IV'e göre kısaca şöyledir: Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden

⁴⁴ BOA., İ.HR. No:435/1333.

⁴⁵ *Ticaret Layihası*, Matbaa-i Amire, C. 10. İstanbul 1332, s.105-140.

⁴⁶ Tablolarda ayrıntılı ithalat- ihracat rakamları mevcuttur.

ithalatına bakıldığında 1912 yılında toplam 13577000 frank olan rakamın, 1913 yılında 1110022 frank gibi oldukça düşük bir rakama indiği göze çarpmaktadır. En çok düşüş görülen mallardan bazılarını bakacak olursak, 1912'de 27700 frank değerinde olan canlı hayvan ithalatı 1913 yılında 800 franka gerilemiştir. Hububat 324500 franktan 1332 franka, alkollü içecekler 11600 franktan 1428 franka, gübre 16400 franktan 200 franka, deri ve mamulâtı 395000 franktan 386 franka, yakacak ise 963900 franktan 172547 franka düştüğü görülmektedir. 1912 yılında Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden ithal etmediği kimyevi maddeler istatistiklere göre 1913'te 3200 kilo ve 9 frank, lastik ve mamulâtı 1 kilogram ve 4 frank, mevadd-ı itariye ise 2 kilogram ve 18 frank olarak görünmektedir. Memalik-i Osmaniye'ye ihracat ise tablo V'teki verilere göre 2220 adet erkek ve dişi koyun, kuzu, 706 adet koç, keçi ve oğlak, 25000 kilogram kaşkaval, 7000 kilo ham keçi derisi, 133460 kilo buğday unu, 4174 kilo yün kaytan ve 96605 kilo müteferrika olmak üzere toplamda 926 adet ve 284319 kilo olarak 134194 frank olarak görünmektedir.

İstatistiklere göre aynı yılın son üç ayı zarfında meydana gelen ithalat ve ihracat özetle şu şekildedir. Özellikle, Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden yaptığı ithalatta 1913 yılının ilk dokuz ayına göre hızlı ve önemli bir artış olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin Bulgaristan'ın canlı hayvan ithalatı 800 franktan 2826 franka, hububat 1332 franktan 150230 franka, yakacak 172547 franktan 339769 franka, maden ve maden sanayi ürünleri 12568'den 282418 franka, hayvani gıdalar ise 177991 franktan 762092 franka çıkmıştır. Tablo VI'ya bakıldığında diğer bütün ürünlerde de artış olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'ne ise manda, malak, öküz, inek, buzağı, erkek ve dişi koyun ve kuzu, koç, keçi, oğlak, tavuk, kaz, adi peynir, kaşkaval, her nevi buğday, arpa, mısır, darı, fasulye, buğday unu, kepek, yarma, yaprak tütün, gül yağı, kereste, ham koyun ve kuzu derisi, aba, şayak, yün kaytan, ipek kozası ve kırpıntı göndermiştir. Rapora göre Osmanlı Devleti'ne ham keçi ve oğlak derisi, işlenmiş koyun ve keçi derisi, konserve, ot ve saman, çavdar, yulaf ve yumurta ihracatı ise tablo VII'de görüleceği üzere hiç yapılmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katıldığı 1914 senesinin ilk altı aylık ithalat- ihracat rakamları 1913 senesinin ilk dokuz aylık istatistik çizelgeleriyle kıyaslandığında bir önceki yıla nispeten yine büyük oranda bir artış olduğu tespit edilmektedir. Çünkü toplamda 1110022 frank olan dokuz aylık ithalat, 1914 yılının ilk altı ayında 7581789 franka yükselmiştir. Tablo VIII'de sözü edilen canlı hayvan, hayvani gıda, hububat, meyve, sebze ve bitkisel ürünler, çay, kahve, alkollü içecekler, konserve, reçel, gübre, yakacak, kimyevi maddeler, boya, vernik, reçine, maden yağı, tutkal, yağ, balmumu, güzel kokular, taş, toprak, cam ve mamulâtı, madenler, madeni

sanayi ürünleri, boya maddeleri, kereste ve mamulâtı, kırtasiye ürünleri, deri ve mamulâtı, lastik ve mamulâtı, şimendifer vagonu, araba ve gemi, makine, alet ve çeşitli cihazlar, hırdavat, oyuncak, kitap, risale, alçıdan mamul resim ve çeşitli küçük eşyalar gibi ürünlerin tümünde adet, kilo ve değer olarak artış görülmektedir. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'ne ihraç olunan mallarda da bir önceki yıla göre yumurta, çavdar ve ham keçi oğlak derisi, işlenmiş koyun ve keçi derisi ihracı dışında ürün olarak bir değişiklik görülmemektedir. Bununla birlikte tablo IX'da ayrıntıları verildiği gibi adet, kilo ve toplam fiyatlarda yine artış görülmektedir. Gül yağı, yulaf, ot ve saman ile ham koyun ve kuzu derisi ise 1914'te Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne olan ihraç malları arasında görülmemektedir.

Sonuç

1393 yılında fethedilmesinden itibaren yüzlerce yıl Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Bulgaristan, XIX. yüzyılda Fransız İhtilali'yle tüm dünyaya yayılan milliyetçilik akımı, meşrutiyet dönemi siyasi durumu, Rusya'nın kıskırtması ve de Avrupalı devletlerin politikaları neticesinde 1878'de Berlin Antlaşması'yla önce yarı bağımsız, 1908 yılında ise tam bağımsız olmuştur. Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ı 1909 yılında resmen tanınmasından sonra diplomatik, konsüler ve ticari ilişkilere önem vermiştir. Kendisine yarı bağımlı bir emaret olduğu dönemde tüccar vekili, tam bağımsızlığının resmen tanınmasından sonra ise Bulgaristan'a şebenderler yani konsoloslar gönderilmiştir.

Çalışmada, Bulgaristan'ın Rusçuk, Filibe, Sofya ve Burgaz gibi önemli dört şehrinde görev yapan şebenderlerin gönderdikleri raporlar ışığında Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın ticari ilişkileri anlatılmıştır. Bunun için özellikle Bulgaristan'a resmen şebender atanmasından Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşı'na katılmasına kadar olan süre zarfında gönderilen raporlar dikkate alınmıştır. Şüphesiz, Osmanlı Devleti'nin ticari faaliyetlerini anlamada şebender raporları büyük önem taşımaktadır. Çünkü raporlar, gönderildikleri şehrin ve ülkenin ticari durumu, oranın Osmanlı Devleti ve diğer ülkelerle olan ticari faaliyetleri ve ithalat- ihracat mallarının kıymet ve miktar açısından ayrıntılı istatistiklerinin yanı sıra ticaretin geliştirilmesi ile ilgili tavsiyeleri de ihtiva etmektedirler. Bulgaristan'dan gelen raporlar da hangi Osmanlı mallarının Bulgaristan'da rağbet gördüğünü, hangi üründen ne kadar vergi alındığını, bu vergilerin Osmanlı ihracatına olumlu ya da olumsuz etkilerini, Osmanlı ihraç mallarının başka hangi ülkelerin mallarıyla rekabet ettiklerini, memleket dahilinde Bulgaristan'ın hangi ürünlerine ihtiyaç duyulduğunu, hangi malın ne kadar ithal ve ihraç edildiğini ortaya koymaları açısından önemlidirler.

Dört ayrı şehbenderlikten gelen raporlardan anlaşıldığı üzere 1910-1914 yılları arasında söz konusu limanlar aracılığıyla Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki ticari faaliyetler oldukça yoğundur. Gönderilen istatistiklere göre Osmanlı Devleti Bulgaristan'a badem, kuru üzüm, kestane, leblebi, fındık, ceviz, portakal, limon, incir, tahin ve tahin helvası, keçi boynuzu, bal, balmumu, tiftik, mazı, meşe palamudu, bulgur, katran, zeytin, zeytin yağı, pamuk, pekmez, kimyon, lokum, sirke, çiroz, bakla, nohut, muşmula, susam, baharat, pestil, tuzlu ve taze balıklar, sabun, havyar, anason ve maden kömürü, çay, kahve, alkollü içecekler, konserve ve reçel, yakacak, kimyasal maddeler, boya, vernik, reçine, tutkal, yağ, güzel kokular, taş, toprak, cam ve mamulâtı, kereste ve mamulâtı, kırtasiye ürünleri, deri ve mamulâtı, şimendifer vagonu, araba ve gemi, makine alet ve çeşitli cihazlar, hırdavat, oyuncak, canlı hayvanlar, hayvani gıda, hububat vb. zirai ve sanayi tüketim malları ihraç etmektedir. Bunlara ek olarak havlu, bornoz, başörtüleri ve seccadeler de sayılabilir. Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne olan ihracatının ise un, şayak, koyun, kuzu, keçi, oğlak, manda, malak, öküz, inek, buzağı ve tavuk, kaz gibi kümes hayvanlarından oluşan canlı hayvanlar, beyaz peynir ve kaşkaval gibi peynir çeşitleri, yumurta, yulaf, ham keçi ve oğlak derisi, her çeşit buğday, arpa, mısır, darı, fasulye, buğday unu, kepek ve yarma, yaprak tütün, gül yağı, kereste, ham koyun ve kuzu derisi, aba, yün kaytan, ipek kozası, kırpıntı vb. mallardan oluştuğu görülmektedir.

Son olarak söz konusu yıllarda iki ülke arasındaki ithalat ve ihracat miktarı I. ve II. Balkan savaşları nedeniyle azalmış olmakla birlikte bahsi geçen malların ithalat ve ihracatının devam ettiği görülmektedir. Fakat bir takım malların artık Bulgaristan'da da üretilmesi ve ya yetiştirilmesine bağlı olarak Osmanlı Devleti'nden ithali durma noktasına gelmiş, hatta Bulgaristan bu ürünleri Osmanlı Devleti'ne ihraç eder duruma gelmiştir. Ayrıca raporlardan anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Devleti, Bulgaristan'la ticaret antlaşması yapan diğer devletlere uygulanan vergi ve diğer muamelelerde eşit görünmesine rağmen, uygulamada Osmanlılar aleyhinde bir takım farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo II: 1911 senesi zarfında Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında gerçekleşen ithalat ve ihracat miktarı.

Eşya türü		Memalik-i Osmaniye'den ithalat		Memalik-i Osmaniye'ye ihracat	
		Miktar	Kıymet-frank	Miktar	Kıymet-frank
Canlı hayvanlar	Adet	506	40630	429535	67164306
Hayvani gıda	Kilo	1702980	1093633	3222280	3724743
Hububat	Kilo	1094235	371683	79225048	13959745
Meyve, sebze, tohum ve bitkisel ürünler	Kilo	2926556	1528261	1445736	305819
Çay, kahve vb.	Kilo	4013282	1397468	28476	35410
Alkollü içecekler	Kilo	7414	7833	166814	35653
Konserve ve reçel	Kilo	1884000	1174686	700	508
Gübre vs.	Kilo	8051	13669	75056	19821
Yakacak	Kilo	46094943	892986	9269999	259521
Kimyevi maddeler	Kilo	1364	2199	1587	1489
Boya maddeleri, Boya, vernik vs.	Kilo	693197	201958	59265	9256
Reçine, madeni yağ, tutkal	Kilo	453366	178461	4776	1426
Yağ, yağlı maddeler, balmumu	Kilo	2305189	2961992	3889	4248
Mevadd-ı itariye	Kilo	3364	3234	219	350
İtriyat	Kilo	568	165242	46254	23448
Taş, toprak, cam ve mamulâtı	Kilo	3525707	213395	461152	22444
Madenler, madeni sanayi ürünleri	Kilo	703873	983786	195491	41548
Kereste ve odun mamulâtı	Kilo	17178461	1070250	1485266	191041
Kırtasiye ürünleri	Kilo	655899	36169	876	600
Deri ve mamulâtı	Kilo	174061	422666	74221	78088
Dokuma maddeleri ve mamulâtı	Kilo	1361359	2865455	732640	3626087
Lastik ve mamulâtı	Kilo	1336	7524	2	20
Şimendifer vagonu, araba ve gemi	Adet Kilo	31 286	21179	182	11640
Makine alet ve çeşitli cihazlar	Kilo	20936	49902	135297	119565
Hırdavat, oyuncak	Kilo	2850	92098	2	54
Kitap, risale ve alçıdan mamul resim	Kilo	16956	62651	7743	19090
Eşya-yı müteferrika	Kilo	5347591	164248	11727	2010
Yekûn	Kilo	90149584	15986185	96654516	29209939

Tablo III: 1912 senesi zarfında Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında gerçekleşen ithalat ve ihracat miktarı.

Eşya türü	Memalik-i Osmaniye'den ithalat	Memalik-i Osmaniye'ye ihracat
	Kıymet-frank	Kıymet-frank
Canlı hayvanlar	27700	2720200
Hayvani gıda	257300	1739000
Hububat	324500	9724700
Meyve,sebze,tohum	933300	106100
Çay, kahve vb.	577300	9600
Alkollü içecekler	11600	24400
Konserve ve reçel	802000	2700
Gübre vs.	16400	123000
Yakacak	963900	121600
Kimyevi maddeler	-	-
Boya maddeleri, Boya, vernik vs.	172300	5000
Reçine, maden yağı,tutkal	164100	2700
Yağ,yağlı ürünler,balmumu	3294300	2000
Mevadd-ı itariye	-	-
İtiryat	5600	76000
Taş,toprak,cam ve mamulâtı	215700	24900
Madenler,madeni sanayi ürünleri	442900	22500
Kereste ve odun mamulâtı	207800	600
Kırtasiye ürünleri	70400	3700
Deri ve mamulâtı	395000	194800
Dokuma maddeleri ve mamulâtı	24229000	1941400
Lastik ve mamulâtı	-	-
Şimendifer vagonu, araba ve gemi	49800	11800
Makine alet ve çeşitli cihazlar	114300	96800
Hırdavat, oyuncak	78900	
Kitap,risale ve alçıdan mamûl resim	60000	181000
Eşya-yı müteferrika	128900	18800
Yekûn	13577000	17052600

Tablo IV: 1913 senesi başından eylül ayı sonuna kadar Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden ithalat miktarı.

Eşya türü		Memalik-i Osmaniye'den ithalat	
		Miktar	Kıymet -frank
Canlı hayvanlar	Adet	7	800
Hayvani gıda	Kilo	320850	177991
Hububat	Kilo	3883	1332
Meyve,sebze,tohum ve bitkisel ürünler	Kilo	486000	307185
?	Kilo	151750	55280
Alkollü içecekler	Kilo	655	1428
Konserve ve reçel	Kilo	53762	35324
Gübre vs.	Kilo	1148	200
Yakacak	Kilo	7135558	172547
Kimyevi maddeler	Kilo	3200	9
Boya maddeleri	Kilo	36151	17794
Reçine,meden yağı,tutkal	Kilo	7970	5836
Yağ,mevadd-ı şehmiye,balmumu vb	Kilo	59932	53884
Mevadd-ı itariye	Kilo	2	18
Itriyyat	Kilo	309	3005
Taş,toprak,cam ve mamulâtı	Kilo	18541	2200
Madenler,medenî sanayi ürünleri	Kilo	2387	12568
Kereste ve odun mamulâtı	Kilo	338247	16768
Kırtasiye ürünleri	Kilo	147	479
Deri ve mamulâtı	Kilo	43	386
Dokuma maddeleri ve mamulâtı	Kilo	88412	208884
Lastik ve mamulâtı	Kilo	1	4
Şimendifer vagonu, araba ve gemi	Kilo	0	0
Makine alet ve çeşitli cihazlar	Kilo	365	1626
Hırdavat, oyuncak	Kilo	38	5492
Kitap,risale ve alçıdan mamûl resim	Kilo	5116	14909
Eşya-yı müteferrika	Kilo	167203	3549
Yekûn	Adet	7	1110022
	Kilo	8791904	

Tablo V: 1913 senesi başından Eylül ayı sonuna kadar Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne ihracat miktarı.

Eşya türü		Memalik-i Osmaniye'ye ihracat	
		Miktar	Kıymet-frank
Erkek ve dişi koyun, kuzu	Adet	2220	3850
Koç, keçi, oğlak	Adet	706	3560
Kaşkaval	Kilo	25000	2841
Ham keçi derisi	Kilo	7000	9060
Buğday unu	Kilo	133460	29596
Yün kaytan	Kilo	4174	20395
Müteferrika	Kilo	96605	50982
Yekün	Adet	926	134194
	Kilo	284319	

Tablo VI: 1913 senesinin son üç ayı zarfında Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a ihracat miktarı.

Eşya türü		Memalik-i Osmaniye'den ithalat	
		Miktar	Kıymet-frank
Canlı hayvanlar	Adet	24	2826
Hayvani gıda	Kilo	890015	762092
Hububat	Kilo	566104	150230
Meyve, sebze, tohum ve bitkisel ürünler	Kilo	1383721	809779
Çay, kahve vb.	Kilo	1524773	609392
Alkollü içecekler	Kilo	1031	570
Konserve ve reçel	Kilo	626825	407464
Gübre vs.	Kilo	256	1076
Yakacak	Kilo	12531493	339769
Kimyevi maddeler	Kilo	1881	1273
Boya, vernik vs.	Kilo	363626	112488
Reçine, maden yağı, tutkal	Kilo	41889	54254
Yağ, yağlı maddeler, balmumu	Kilo	775429	982502
Mevadd-ı itariye	Kilo	1188	1285
İtriyyat	Kilo	309	1995
Taş, toprak, cam ve mamulâtı	Kilo	72624	15501
Madenler, madeni sanayi ürünleri	Kilo	47591	282418
Kereste ve odun mamulâtı	Kilo	133372	38969
Kırtasiye ürünleri	Kilo	256779	18135
Deri ve mamulâtı	Kilo	24122	44544
Dokuma maddeleri ve mamulâtı	Kilo	203474	546901
Lastik ve mamulâtı	Kilo	342	2072
Şimendifer vagonu, araba ve gemi	Adet	3	1965
	Kilo	18	
Makine alet ve çeşitli cihazlar	Kilo	17856	15428
Hırdavat, oyuncak	Kilo	297	41492
Kitap, risale ve alçıdan mamül resim	Kilo	6154	16605
Eşya-yı müteferrika	Kilo	384	1111
Yekün	Adet	27	5269126
	Kilo	19471653	

Tablo VII: 1913 senesinin son üç ayı zarfında Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne ihracat miktarı.

Eşya türü		Memalik-i Osmaniye'ye ihracat	
		Miktar	Kıymet-frank
Manda,malak,öküz,inek,buzağı	Adet	484	67780
Erkek ve dişi koyun ve kuzu	Adet	53525	645934
Koç,keçi ve oğlak	Adet	350	4190
Tavuk, kaz vs.	Adet	2350	2960
Adi peynir.	Kilo	87696	86102
Kaşkaval	Kilo	251617	387451
Yumurta	Kilo	-	-
Her nevi buğday.	Kilo	189012	30610
Çavdar	Kilo	-	-
Yulaf	Kilo	-	-
Arpa	Kilo	9280	1250
Mısır	Kilo	278187	33986
Darı	Kilo	41461	5243
Fasulye	Kilo	1517477	382733
Buğday unu	Kilo	5023420	1131507
Kepek ve yarma	Kilo	219960	19900
Konserve ve tohum	Kilo	-	-
Ot ve saman	Kilo	-	-
Yaprak tütün	Kilo	97427	378362
Gül yağı	Kilo	3	9480
Kereste	Kilo	162640	14651
Ham koyun ve kuzu derisi	Kilo	26465	19930
Ham keçi ve oğlak derisi	Kilo	-	-
İşlenmiş koyun ve keçi derisi	Kilo	-	-
Aba ve şayak	Kilo	42810	214005
Yün kaytan	Kilo	31418	178171
İpek kozası ve kırpıntı	Kilo	5383	53140
Müteferrika	Adet	174	419822
	Kilo	1389701	
Yekûn	Adet	56883	4094201
	Kilo	9373957	

Tablo VIII: 1914 senesinin ilk altı ayı zarfında Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a ihracat miktarı.

Eşya türü		Memalik-i Osmaniye'den ithalat	
		Miktar	Kıymet-frank
Canlı hayvanlar	Adet	4401	65528
Hayvani gıda	Kilo	537192	398448
Hububat	Kilo	439596	127138
Meyve,sebze,tohum ve bitkisel ürünler	Kilo	1492678	719127
Çay, kahve vb.	Kilo	1148631	393370
Alkollü içecekler	Kilo	12510	9449
Konserve ve reçel	Kilo	909920	560802
Gübre vs.	Kilo	335	1182
Yakacak	Kilo	31562073	771198
Kimyevi maddeler	Kilo	10008	5087
Boya maddeleri, boya, vernik vs.	Kilo	514024	156189
Reçine, maden yağı, tutkal	Kilo	312687	91138
Yağ, yağlı maddeler, balmumu	Kilo	1067417	1421688
Mevadd-ı itariye	Kilo	1796	3535
İtriyat	Kilo	326	2547
Taş, toprak, cam ve mamulâtı	Kilo	129879	3534127
Madenler, madeni sanayi ürünleri	Kilo	421169	527248
Kereste ve odun mamulâtı	Kilo	1046032	153849
Kırtasiye ürünleri	Kilo	1175580	59401
Deri ve mamulâtı	Kilo	56187	181506
Dokuma ürünleri ve mamulâtı	Kilo	536416	1365704
Lastik ve mamulâtı	Kilo	256	1988
Şimendifer vagonu, araba ve gemi	Adet Kilo	44 121	24939
Makine alet ve çeşitli cihazlar	Kilo	70809	72388
Hırdavat, oyuncak	Kilo	631	38193
Kitap, risale ve alçıdan mamûl resim	Kilo	13380	43789
Eşya-yı müteferrika	Kilo	2984259	64265
Yekûn	Adet Kilo	4495 48500282	7581789

Tablo IX: 1914 senesinin ilk altı ayı zarfında Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne ihracat miktarı.

Eşya türü		Memalik-i Osmaniye'ye ihracat	
		Miktar	Kıymet-frank
Manda,malak,öküz,inek,buzağı	Adet	2848	338530
Erkek ve dişi koyun ve kuzu	Adet	20889	222501
Koç,keçi ve oğlak	Adet	577	3653
Tavuk, kaz vs.	Adet	19690	28805
Adi peynir.	Kilo	48231	36163
Kaşkaval	Kilo	239191	361645
Yumurta	Kilo	48375	57915
Her nevi buğday.	Kilo	1940868	336488
Çavdar	Kilo	13182	1400
Yulaf	Kilo	-	-
Arpa	Kilo	595208	69743
Mısır	Kilo	81461	9445
Fasulye	Kilo	489672	119828
Buğday unu	Kilo	8972715	2115022
Kepek ve yarma	Kilo	361665	33661
Anason ve rezene	Kilo	24008	12690
Sebze ve soğan tohumu	Kilo	716	454
Ot ve saman	Kilo	-	-
Yaprak tütün	Kilo	398632	2108827
Haşışet-ül dibagiye	Kilo	328	62
Gül yağı	Kilo	-	-
Kereste	Kilo	53608	4116
Ham koyun ve kuzu derisi	Kilo	-	-
Ham keçi ve oğlak derisi	Kilo	61692	112000
İşlenmiş koyun ve keçi derisi	Kilo	700	2500
Aba ve şayak	Kilo	129665	641192
Yün kaytan	Kilo	46631	266252
İpek kozası ve kırpıntı	Kilo	32611	104862
Eşya-yı müteferrika	Adet Kilo	197 3231198	517211
Yekûn	Adet Kilo	44471 86769957	7504965

KAYNAKÇA**1- Arşiv Kaynakları**

BEO (Bâb-ı Âli Evrak Odası)

İ.HR (İrade Hariciye)

MV (Meclis-i Vükela Mazbataları)

Y.A.HUS (Sadâret Hususî Maruzât Evrakı)

BOA., A.DVNS.ŞHB.d,No:1 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Şehbenderlik Defterleri)

2- Kitap, Makale ve Tezler

Akpınar, Mahmut, *Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2001.

Akyılmaz, Gül, *Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Teşkilatı*, Tablet Yayınevi, Konya 2000.

Avcı, Yasemin, "Bağımsız Bulgaristan Ve Osmanlı Devleti Arasında Modern Diplomasi (1908-1912)", *Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemi Türk- Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Odunpazarı Belediyesi Yay., Eskişehir 2005.

Aybay, Rona, *Tarih Ve Hukuk Açısından Konsolosluk*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Aydın, Mahir, "Bulgaristan Komiserliği", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. XVII, S.21, TTK Yay., Ankara 1997.

Bayraktarova, Emine, "Osmanlı Devleti İle Bulgaristan Emareti Arasında Tüccar Vekilleri Meselesi (1880-1898)", *Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemi Türk- Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Odunpazarı Belediyesi Yay., Eskişehir 2005.

Düstur, Tertib-i Sani, C.2, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1330.

Erol, Yasemin Zahide, *Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik ve Paris-Londra Örnekleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

Findley, Carter V., *Kalemîyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 1996.

Findley, Carter V., "The Foundation Of The Ottoman Foreign Ministry: The Beginnings Of Bureaucratic Reform Under Selim III And Mahmud II", *International Journal Of Middle East Studies*, C.3, S.4, 1972.

Gencer, Ali İhsan, "Berlin Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., , C.5, İstanbul 1992, s.516-517.

- Köse, Osman, "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)", *Turkish Studies*, V.1/2, Fall 2006.
- Osmanlı Hükümeti ile Bulgaristan Arasında Ticaret Kanunu Layihası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1326.
- Özcan, Abdülkadir, "Pasarofça Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.34, İstanbul 2007.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, M.E.B. Yay. İstanbul 1983.
- Salname-i Umur-ı Nezaret-i Hariciye*, 1318/1900.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- Sarıнай, Yusuf, "Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın Bağımsızlığını Tanıması ve Türk-Bulgar. İlişkilerinin Gelişmesi (1908-1914)", *Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemi Türk- Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Odunpazarı Belediyesi Yay., Eskişehir 2005.
- Soysal, İsmail, "Umur-u Hariciye Nezaretinin Kurulması (1836)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, TTK Yay, Ankara 1999, s.72
- Ticaret Layihası*, C.9, Matbaa-i Amire, İstanbul 1330.
- Ticaret Layihası*, C.10, Matbaa-i Amire, İstanbul 1332.
- Tokay, Gül, "Osmanlı-Bulgaristan İlişkileri 1878-1908", *Osmanlı*, C. 2, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.
- Türkeş, Mustafa (ed), *Turkish- Bulgarian Relations: Past And Present*, Tasam Yay, İstanbul 2010.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil, Tarihi Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, C.IV, II. Kısım, Ankara 1995.